8.27.a

С. Божко.

КОЗАЧЧИНА

(РОЗМОВА З СЕЛЯНАМИ)

Ціна 10 центів.

Видавництво "Пролеткульт"
Вінніпеґ, Ман., Канада.
1924.

1138.

8.27.a

"...Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вільних трупах
Окрадених трупах!"

Т. Шевченко.

— Щож ви тут поробляєте? — запитав Микола, сідаючи рядом з своїм "закадишним" другом, вдаривши злегка по плечі його.

— Та щож в нас нового може бути! — відповів Петро, молодий педаґоґ, що недавно закінчив "бурсу" і оселився в рідному селі, яко вчитель, — теж, що і раніш! Холодно в школі, голодно дома, одно що тілько й тішить, — це культурно-освітня справа серед молоді!

— Що, невже й ти вже наш?

— Не скажу друже чий я. Одно лише, оце моя безперервна праця в просвіті.

— Невже в нашім селі є просвіта? Здається наші "культурники" раніш не дуже турбовались про освіту мас.

— Ей, не говори брате! Тепер не те, що раніше було! Зараз у нас мається клюб, де кожної неділі збірається молодь і дехто з селян. Читають, гомонять. Я часто ходжу туди.

— А сьогодня, Петре, неділя, ходім у вашу просвіту! Мені цікаво її побачити. Там певно є хтось з молоді.

— Ходім.

Хлопці зібрались і пішли.

***

В клюбі було кільканайцять хлопців та дівчат. Сиділи за столом і жваво розмовляли. На столі лажела книжка.

— Оце добре, що ви прийшли, Петре Михайловичу — промовив жваво один з хлопців — скажіть будьте ласкаві, ось цим чудакам: за що воювали козаки? Чи дійсно за віру православну і церкву, чи за що инше? Бо ми оце читаємо "Тараса Бульбу", так хлопці не вірять, дивуються, що тоді був такий дурний люд, щоб боронив віру.

Петро усміхнувся і хотів говорити, далі повернувся до Миколи, висовуючи його наперед і промовив: Перш за все товариство, ось вам наш Микола! Ви його давно бачили. Він і розповість нам про козаків. Мені самому иноді заходили такі думки в голову і я в цьому не міг ні в чому твердо розібратися. А ось ти, Миколо, був майже рік у своїй школі — то і говори — як дивитесь, ви комуністи, на цю справу і як вас там учили!

При першім спогаді про Миколу хлопці аж крикнули з радощів і по черзі почали здоровкатись. Далі почулись голоси: А й справді, Миколо! Росповідай нам про козаків! Цікаво чути, що кажуть більшовики про це! Чи правда, що комуністи стоять проти України?

Микола витяг кисет з махоркою, закурив з хлопцями і сів в кінці столу на лавку. Хлопці обсіли кругом і з зацікавленням чекали, що скаже Микола.

— Перш за все, я скажу тобі Андрію, що більшовики стоять не проти України, а тілько виступають проти панської та кулацької України. З другого боку ми стоїмо і проти такого пояснювання минувшини України, яке малювали нам наші пани, оповідаючи про українське панство.

— Добре, промовив Андрій, а чим же инакше дивитесь ви, аніж те українське панство? Коли ви не погоджуєтеся з тим, що пишеться про Україну в українських книжках, то виходить, що ви не визнаєте, як і російські пани, що Україна була колись окремим вільним народом і мала своїх гетьманів; що в Україні тоді були вільні люде, що нікому не підлягали. Адже так?

Ні, Андрію, ти помиляєшся! Ми комуністи

не кажемо, що її не було, а ми не погоджуємося з українськими панами про те, *яка вона була.* — Ось ви зараз наприклад читаєте "Тараса Бульбу"! Тут пан-поміщик розповідає про козацтво. Але як? Він говорить, що козаки, мов, всі хоробрі лицарі, дорослі, гарні собою, ще до того як один боряться за віру православну та весь нарід і инші байки говорить нам про козаків.

— Еге, це вже ти не говори, — обізвався Степан, що весь час сидів, та поважно слухав, — я сам читав Тараса Бульбу. Так гарно там написано! Так гарно, що коли читаєш, то вже думаєш, що і сам козак, або якийсь лицар!

— Ось бачиш, — промовив Микола, — ти сам собі заперечуєш. На твоїх словах видно неправдивість панського писання. Возьмемо так: коли ти читаєш цю книжку, то ти відриваєшся від життя. Ти сам говориш, що робишся не Степаном, а якимсь вельможним паном, або лицарем, в той час, коли ти вдійсности не більше ні меньше, як Степан. Пишучи про козацтво українське панство намагається яскравими фарбами замалювати, прикрити ті болячки, що ховаються під ними.

— А як же пишуть комуністи? — І чим ваша книжка ріжниться від їхньої, коли і в вашій і в їхній буде писано про Україну?

— Наша книжка — відповів Микола, — буде завжди писатися так, що коли буде її читати якийсь Степан, то він не позабудеться, що він Степан. Це буде тому, що в нашій книжці буде писано не про вигадкових лицарів, а про дійсне життя таких як він Степанів; про їхнє лихо та злидні. В наших книжках малюється, що під тими роскішними жупанами, що так оспівує українське панство, крилось грабіжницьке серце, котре грабило лише для себе, а не оглядалося на тих, що ходили в сірих свитках.

— Хіба і між козаками були багаті і бідні? — запитав один з хлопців, але не вспів він закінчити свої слова, як в кімнаті на дверях показався старий Дмитро лірник з кобзою через плече.

— Дозвольте у вас погрітись, діточки, бо оце, так замерз вештаючись по морозі, що й духу не чую!

— Зайдіть, зайдіть, діду, — разом загомоніли хлопці і дівчата, — дайте дідусеві стілець коло печі хай відогріється!

З усіх боків до діда посипались питання:

— Чи ви співаєте думи про козаків? — А заспівайте нам діду про Байду!

— Ні — Невольника!

— Байду! діду, Байду!

Микола підійшов до діда і запитав: — А знаєте ви пісню про козака Нетягу?

— Знаю, діточки, знаю! Зніміть лише тут за плечима кобзу, а я ще трохи руки погрію!

Відогрівшись, дідусь взяв в руки кобзу і заспівав, а хлопці захоплено слухали його старечий голос. А він бренів:

"Козак Нетяга до города Черкас прибуває,
На козаку Нетязі три сіроманці
опанча рогозовая;
поясниця хмельовая,
На козаку бідному Нетязі сапянці
Видно і пяти і пальці.
Де ступить, босої ноги слід пише".

Хлопці слухали, а перед ними в думці малювався колишній прадід, обірваний і босий... І приходить він, бідний козак до корчми, де гуляють дуки-сріблянники козацькі старшини, котрі починають з його глузувати та глумитись над його бідностю. І бере хлопців великий жаль за свого прадіда... Далі настрій змінюється. Козак-Нетяга розсердився, що з нього сміється дучня і кличе крізь вікно таких же побратимів-нетяг як і сам. Дід підняв голос:

"Гей козаки, діти, друзі молодії
добре дбайте!

Сих дуків, сріблякiв за лоб наче волів
Із-за стола витягайте
перед вікнами покладайте
у три березині потягайте
Щоб вони мене споминали, до віку памятали,
Щоб козака Нетягу, бідну сіромаху на сміх
не здіймали".

Після цих останніх слів по хаті піднявся цілий регіт. Крізь сміх чулися вигуки: "Оце так дали насмішникам!"

— Не будуть сміятись із нашого брата!

Коли регіт затих, Андрій звернувся до Миколи: — Так ми і не закінчили про козаків! Ти, Миколо, нам розповідай далі, про що ти почав говорити!

Микола пождав, доки сміх улігся і дідусь попрощавшись, вийшов, а тоді почав:

— Раніш, ніж говорити про козаків треба вияснити, звідкіль повстали козаки!

— А що значить собою слово козак? — почулось з гурту.

— Добре, зараз відповім. "Козак" — це чоловік, що стоїть на поготові до кожночасної сутички, а тому озброєний. Раніш, чим повстали козаки, Україна була під Польщею. Доки в Польщі було натуральне господарство, доти не було великого гніту над селянами.

— А що ж то за натуральне господарство?

— Пробачте, що я вам раніш не пояснив: це таке господарство, коли всі продукти, що виробляються у даній країні, споживаються самими виробниками. Польща до козаччини теж так робила.

— А були вже тоді пани? — спитав хтось з гурту.

— Чи може були всі люде рівними?

— А як же вони господарювали? — чулись голоси.

— Не хвилюйтесь, — заспокоював Микола: я зараз відповім. Певно, що були пани, нерівність тоді теж істнувала. Були пани, котрим належав певний район околишних сел, і з котрих вони брали податок. Податки були двох образів: натурою і відробітком.

— А яка ж ріжниця між натурою і відробітком? — спитала одна дівчина.

— Натура, або обрік, це коли люде платили панові хлібом, скотиною, та иншими продуктами свого виробу; а відробіток — це коли люде ходили на панський двір відробляти.

— А за що ж платили податки? — почулись голоси, — що ж їм пани доброго робили?

— Податки ці виникли дуже давно, коли не було такої держави, як ото вже була в козаць-

кій добі Польща. Колись люде жили великими сімями, родами. Ці роди поміж собою ворогували. Ворожнеча була головним чином із за землі; в боротьбі потрібно було ватажка. Тоді в силу необхідности повставав родовий начальник, підбивав инші роди й племена і творив свою державу. Землю ділив він між приближними собі людьми, котрі були суддями над селянами і збирали податок зі своєї околиці, за те, що держали порядок між людьми. Такий порядок був і в Польщі, до кінця XV століття.

— А ось мені, покійний батько, хай вічно царствує, росповідав про панщину так якось не так: Ось ти синку роскажи мені старому — як же то повстала панщина? — гомонів дід Охрим, господар хати "Просвіти", що зачувши розумні речі, й собі заслухався.

— Так ось же я розповім. Поки було таке, як казав я раніш, натуральне господарство, то селяне були ще не дуже пригноблені. Колиж розвинулася торговля, пан міг продукти, що набував через обрік та відробок продавати, тоді пани поширюють своє господарство-фільварок, або економію.

— А як робилось це поширення? — зачулись голоси.

— Це робилося так: пани не відкидають обрік, а побільшують відробіток. Себ то вони примушують всіх селян робити на панськім ґрунті. Робили двома засобами — з кіньми і без коней, хто не мав їх. Тому й панщина ділилась на пішних і тяглих.

Чим більше розвивалася торговля, тим більше пани поширювали своє господарство побільшуючи відробіток, котрий зпершу був рівний одному дневі в місяць, иноді в тиждень, а дальше забирають в селян землю, щоб мати більше прибутку.

— Далі відробіток поширився до 3-х і 4-х днів в тиждень. Коли ж селяне почали вибирати де і в якого пана ліпше і почали переходити, то тоді видали пани закон, по котрому селянам заборонявся вихід зі своєї землі і від свого пана. Таким чином цей закон неначе б то прикріпив селян. Так повстало тому 400 літ "*кріпацтво*".

— Добре все це ти говориш, — обізвався дядько Омелько, — але ти казав, що будеш оповідати про козаків, а я про них і не чую?

— Ой який же ви гарячий, дядьку, не спішіть, я розповім і про це!

— Слухай! А чому ж вони такі дурні були, що й не тікали?

— Чому не втікали! Певне, що тікали, ще й як! Втікаючи, палили в додаток фільварки і все панське добро!

— На спомин! — Щоб згадував! — почулись смішливі замітки від гурту. — Куди ж вони тікали?

— Зараз скажу. До Польщі належала тільки західна Україна, а саме ґубернії теперішні: Київська, Подільська, Волинська, Холмська та Галичина. Решта-ж України була пусткою. Коли ж панський гніт побільшувався більше, та більше, — тоді кріпаки начинають утікати на схід в цю пустку, і оселюватися на вільних землях тай жити тут.

— Що ж вони тут робили? За який кошт жили? — загомоніли хлопці.

— Вони тут оселювалися понад ріками і вели всякий промисл як бортництво, або лісове бджільництво, полювання та рільництво. Жити було тут дуже небезпечно. Рядом на півдні по Дикому полю ходили зі своїми табунами кочовники-татари. Останні підходили близько осельцих переселенців, тому треба було бути озброєним. Крім вище зазначених промислів втікачі займалися луплениям Татар, грабунком купецьких караванів. Далі — випадкові сутички перейшли в постійний промисл. Збиралась куп-

ка людей і під проводом ватажка уходила в степи на ціле літо. Це звалось "козачим промислом" або "козакуванням".

— Це похоже на наших махновців — з сміхом хтось зауважив з гурту.

— Так, це козакування було постійним грабунком. Кожного літа збиралися промишляти, заходили геть в степи і аж в осени поверталися домів, або як тоді казали "на волость".

— Але ми тебе питаємо про козаків, про Запорожців, а ти нам говориш про яких? — гомонів дядько Омелько — ти нам скажи, як тоді козаки воювали, та як вони били ворогів!

— Не хвилюйтесь, дядьку, прийде черга і до Запорожців. Зараз розповім і про це. Польські пани, після того, як почалася закордонна торговля звернули свої очі на схід і почали посуватися за втікачами.

— А що ж таке торгівля закордонна? — запитав Андрій.

— Закордонна торгівля виникла тоді, коли натуральне господарство зникло; продуктів стало в країні багато лишніх. В Польщі закордонна торгівля розвинулась тоді коли в XVI віці на заході в таких країнах, як Німеччина, Анґлія, Франція був великий брак хліба і пани кинули-

ся продавати туди хліб, робити великі барыші. Так виникла закордонна торгівля в Польщі. А що в Польщі землі не хватало, так погоня за наживою, за барышами примусила польських панів йти за втікачами на вільні землі на схід.

— А чому ж ті козаки не били панів, адже в книжках пишеться, що козаки воювали з ляхами? — запитав один з хлопців.

— Так, воювали, але це було пізніше. З першу пани не заводили тут панщини. Вони ще й постачали зброю козакам і були їхніми ватажками. За цими першими ватажками-шляхтичами приходили другі поміщики і заводили згодом свій кріпацький лад. Але робили це незамітно. Спершу вони захоплювали великі землі, будували великі замки, козаків же вони орґанізували в покордонну охорону. Першими з таких панів були такі як Вишневецький, Потоцький, Ружинський і инші. Явившися сюди, пани заводили, як я сказав згодом, і тут панщину. А саме, вони обмежили літне козакування для всіх, а стали примушувати цей напівграбіжницький елемент працювати в літку на землі. Дозволено було козакувати лише не багатьом чоловікам. В 1570 році реєстрових козаків, себто козаків, що мають право на козакування, було лише 300 чоловік. Але всі козаки

не пішли на службу до польського уряду. Вони стали в суперечки з державою і новим ладом. Живучи на волі, вони не погоджувались з панщиною і не хотіли піддатись під економію ведучи власне господарство. Тому з того часу починається втеча козаків за Дніпрові пороги, що дало почин козакам-Запорожцям, себто тим, що живуть за порогами.

— О тут аж ти будеш говорити про нашу гордість Запорожців! Розповідай, бо я не чув, щоб хто про них так докладно говорив як ти! — загомонів дядько Омелько.

— Центром Запорожців була Січ, що була заснована козацьким ватажком — паном Вишневецьким в 1552 році на Дніпровім острові Хортиці. Вишневецький її заснував для того, — продовжував бесіду Микола, — щоби мати де переховувати награбоване добро, а з другого боку хоронити панські землі від кочовників — Татар. Так повстала Запорожська Січ.

— Мені здається, що ти брешеш! — скрикнув дядько Омелько. — Як же так? Січ — мати козацька, та щоб захищала панські землі?

— Ні, це правда дядьку. Я навіть у Грушевського читав, що Вишневецький просився у польських панів взяти Запорожців на службу, промовив Петро, — та пани польські не спіши-

лися з приняттям їх, тому козаки і не прилучились.

— Так, справді так! — спокійно знова говорив Микола, — Запорожську Січ збудували пани, щоб боронитися перед Татарами, а козаки радо оселювалися коло неї, бо тут не було панщини, тут була воля. Та осівши тут вони заходилися, щоб вписатися на службу польського короля, щоб получать платню до своїх грабунків, платню, за котру вони обіцяли боронити східних границь України перед Татарами, та польський уряд не маючи грошей, не спішився приняти їх на службу, тож вони і не стали реєстровими і жили з одного промислу — грабунку. Сюди втікали не тільки бідаки, втікали всі ці люде, котрим в дома було за тісно, котрим грозила якась кара за їх злочинства, втікали зі всіх усюдів. Таким чином Запорожська Січ стала прибіжищем — захистом для кожного шукаючого волі чоловіка бідака і багатого.

— Хто ж то були, Запорожці, говори ясно! Чи дійсно лицарі, що бились за віру та пригнічений нарід, чи може і це брехня, скажеш! — клопотався дядько Омелько.

— Не хвилюйтеся, я відповім! Я сказав раніш, що польські пани, переконавшись, що добре мати на кордоні охорону, зробили реєстр ко-

закам на Україні. Це значить, що вся маса козаків була поділена на реєстрових, що стояли на службі і користувалися звільненням з їх барщини, та посполитих, себ-то рядових козаків, що примушені були покидати козакування і робити панщину. Бувші кріпаки поселившися раніш від панів на півдні і сході тодішньої України, заложили, як я сказав, тут свої власні господарства. Ці господарства деякі були досить великі. Історичні документи (королівські грамоти), досить красномовно кажуть про тогочасних козаків. Одна, наприклад грамота каже, що великі землі по річці Ворсклі належали козакові Омельянові Іванову, котрого королівська грамота величає "шляхотним". Ті реєстровці-дуки також не погоджувалися з панами. Вступаючи з панами в суперечки із-за землі, вони робили їм злочинства і втікали з посполитими на Запорожжа. Крім цих козаків селян, реєстрових і нереєстрових, на Запоріжжа втікали й міщане з міста.

— А чому ж міщане йшли на Запоріжжа?..

— А що таке міщане?

— Ні, ти перш за все скажи звідки повстала ріжниця між селом і містом?

— Міста, товариші, зародилися ще далеко раніш від козацької доби. Коли люде крім

рільництва стали займатися ремеслами і стали виробляти продуктів більше, аніж їм самим потрібно, тоді ці продукти своєї праці стали обмінювати на продукти чужі, яких їм було потрібно. Наприклад: ви дядьку Омельку робите сокирою, а ти Андрію — хлібороб. В твоєму ужитку потрібно сокири, а дядькові Омелькові треба хліба і ви робите обмін. Коли люде почали спеціялізуватися на ріжних ремеслах, продуктів стало багато, вони для скорійшого і зручнішого обміну оселювалися там, де більше всього робився обмін, і утворювали міста. Ці міста багатіли, робилися осередками торговлі. А я вже вам сказав раніш, що коли почався вивіз хліба, дерева, деревяних виробів, шкір та скотини, то це все, себто вся закордонна торгівля перейшла до рук шляхти, панства. Таким чином міста почали бідніти. Ремісники і міщане стали дивитися на поміщиків косо. Міщане почали козакувати, себто ходити на південь. В купі з селянами-козаками грабували купців шляхтичів і Татар. Але коли шляхта закріпилась добре, тоді вона, як я вже говорив, знищує козакування і козаки міщане повинні були покидати волость, і втікати на Низ.

— А як вони жили там на Низу, і що з себе уявляла Січ — почувся голос, — яка була

орґанізація козаків на Січі? Чи було в них там начальство?

— Оселювались вони по Низу зімовиками. Це такі хутори. Ці хутори належали багатій старшині козацькій.

— А старшина сама робила в тих зімовиках?

— От в тім то й річ, що не робила! Старшина "хозяйнувала", але робили або батраки, бездомні молоді хлопці, або бідніші селяне, що оселювалися біля цих зімовиків і звалися "підсусідками". Старшина, а потім і їхні сини самі не працювали, а користувалися працею батраків.

— Я не можу з цим бути згоден! Як це можна, щоб козак гуляв, як лайдак, а на нього хтось робив! Де ж тоді тут рівність та братерство? — гарячився дядько Омелько.

— Чудний ви чоловік, дядьку. І хто вам наговорив, що тоді було так вже гарно! Візміть ви хоч того самого "Тараса Бульбу", котрого ви так начиталися. Ви там помічаєте, що сини Тараса Бульби вчилися в бурсі, себ-то в ті часи у вищій школі. Ваші діти вчились коли у вищій школі, я питаю?

По громаді пройшов сміх. Почулись вигуки:

— Біля свиней вчилися, а не в школі!

— Та де там нашому братові вчитися, коли тут за роботою нема коли в гору глянуть!

— От бачите, а сини буржуїв учились, а бідні замісць їх робили!

— Так це — на волостях та в зімовниках, але в самій Січі цього не було, тут усі були вільні і рівні, — сказав Андрій.

— А ось і тут не правдива ваша думка. На Січі було різко відмежувано козаків простих від старшин. Прості козаки або як їх називали "чернь", "голота" і друга частина — дуки, старшини. "Чернь" так і була прозвана за свою чорну роботу і та частина, що рекрутувалася із втікачів — селян.

— Щож ця чернь робила на Січі? — запитав хтось з гурту.

— Я вже вам казав, — чорну роботу, а саме ловили сітками рибу, пасли коней своєї старшини, били дичину, гнали дьоготь, робили байдаки. Розпорядчиками над ними були старі козаки, а над цими вже полягала старшина. Навіть човни, що козаки робили та плавали, не належали до всіх козаків.

— А що ж робила на Січі старшина?

— А ви не чули, як дід співав? Вони були господарями Січі. Дуже старі вели господарську роботу, молодші одержували посади на-

чальства. В мирний період займалися піяцтвом та гульнею.

— Ти казав, що на Січ втікали і міщане, щож вони робили там? — запитав Степан.

— Як вам може відомо вже, що міщане, це ремісники, купці, і роботу вони виконували по спеціяльностям. Ремісники робили зброю, шили одіж старшині та дукам; робили вози, колеса, відра. Купці торгували з Татарами, головним чином, обмінюючи в них зброю для Січі.

— Ось ти нам розповідаєш так, а в книжках пишеться инакше! — промовив дядько Омелько. Там наприклад пишуть, що там вибирали собі начальство. Значить у них було вільніш, а ніж ти говориш.

— Пам'ятаєте ви, як у нас вибирали старшину, в нашій сельській громаді? Так отаке саме було і на Запоріжжі. Як у нас куркульня гризлася за посаду на старшину, отак і тоді було помежи старшиною. Всі старшини завжди ділилися на ґрупи, котрі ворогували помежи собою. При виборах в гетьмани, себто командуючі, старшини перед виборами вели "виборчу кампанію", кожний набирав собі "теплих" хлопців і задобряв горілкою. Заручившися такими прибічниками вони починали вибори і скликали козацьку раду. Але і на

цій раді кожний мав своє місце. По середині, містилося коло старшин, а кругом них чернь. Бувало, що прості козаки не хотіли йти на раду, тоді їх зганяли насильно в коло. Помежи козаками містилися "аґенти" кожного "кандидата" на гетьмана, і починались вибори. Я гадаю собі, що кожний із вас читав Тараса Бульбу?

— "Читали, читали" — загули хлопці.

— Так там гарно обмальовано, як йшли такі вибори. Прибічники кожного із кандидатів нагороджуючи стусанами попід бік своїх супротивників викликували кандидатуру. Кандидати лицемірно відмовлялися, мовляв, що один старий, другий молодий і т. д.

— А чому ж вони відмовлялися, коли їх вибирали? — запитав хтось з гурту.

— Чого відмовлялися? Та це ж зрозуміло! Щоб довше та дужче попросили, а це було на далі гарною запорукою на визиск та безмежне розпорядження, доки виберуть иншого гетьмана.

— Ну, добре розповів ти нам про те, звідки повстали козаки, де жили, а тепер розповідай, за що ж воювали козаки? — запитав дядько Омелько, — бо мене щось наче водою підмива, що ти нам брешеш!

— Не брешу, дядьку! Ви ж самі вже чуєте, що воно не так, як вам здавалося. В буржуазних оповіданнях про козаків пишеться, що вони воювали за нарід та за віру православну, але це, товариші, не зовсім правдиво. А тому я і спроможуся розсіяти перед вами ці забобони. Оселившися поблизу Татар і Чорного моря на шляху торговлі Москви і Польщі з Татарами та Турками, козаки вели боротьбу з цими сусідами.

— Але ти нам ясніше поясни, за що саме вони воювали? — добивався дядько Омелько.

— Ви, дядьку, не перебивайте, хай говорить — відізвався Андрій.

— А тобі зась! — гримнув Омелько. Тебе молокососа не питають!

— Е, ні, так не годиться дядьку, — вступився Петро, — не забувайте, що ця хата для молоді щоб вчитися, а не лаятися!

— Та я й не лаюся, а тільки питаю, бо мені це страшенно цікаво слухати хочеться, а всього не розумію, — бурмотів дядько Омелько. — А ти, Миколо, говори дальше, — я з ними ще вспію наговоритись. Ти ж у нас рідкий гість. А на мене не гнівайся, я вже замовчу.

— Так би й давно — обізвався Андрій, — так ти Миколо говори далі про що почав, дядькові потурай, він замовкне.

— Вже мовчу! — бовтнув дядько Омелько.

— Вже раніш я казав, — продовжував Микола — що по Дикому полі на півдні України Татари випасали великі табуни худоби. Ще коли не було Запоріжжа, ті первісні козаки робили напади на Татар, грабували їх. Коли ж заснувалось Запоріжжа, то козаки не обмежувалися грабунком кочовників, вони пробрались і в самий Крим. Особливо ці наскоки на Крим стали повторюватися, коли на Запоріжжі набралося багато люду-втікачів, та коли кошовими на Запоріжжі стали багаті старшини. Цих старшин вже не задовольняють коні та худоба. Вони потрібують золота, предметів роскоші, дорогої зброї, шовкової та оксамітової одежі.

— Добре, але козаки могли і не послухати свого кошового чи гетьмана і не йти на війну — запитав Андрій — вони могли збунтуватись?

— Ні хлопці, не так. Справа в тім, що козаки самі були зацікавлені в таких походах. Бо коли козак підчас війни награбує собі дорогоцінностей, то повернувшися на волость він може купити собі землі і цілий хутір. До того раніш, аніж йти на війну, старшина вела помежи козаками аґітацію. Кращими аґітаторами того часу були бандуристи-кобзарі, котрі ріжними думами про невольників робили на ко-

заків великий вплив. Тому і той був кращим кошовим, хто частіше водив Запорожців на Турків та Татар. Одним із таких гетьманів був Петро Сагайдачний, про котрого нераз ви чули в піснях.

— А за що вони воювали з Турками, коли їм можна було грабувати і Татар?

— Зараз відповім. Турки вели торговлю з Москвою і Польщею. Вони мали міста понад Чорним морем, як Білгород, сучасний Акерман, і инші. В цих містах було багато всякого добра. Тому Запорожці, коли вбралися в силу, стали пробиратися на Чорне море. Робили напади на торгові кораблі (ґалєри), на прибережні міста, навіть на саму турецьку столицю Царгород.

— А чому ж Турки не могли розбити Запорожців? Адже Турки сильніші від Запорожців! Значить руки короткі? — гомонів дядько Омелько.

— Ви праві, дядьку Омельку, та не зовсім. Річ в тім, що Запорожці нападали на турецькі міста з ненацька, та заки Турки отямилися, по Запорожцях вже й духу не стало. Іти за ними в степи те саме, що шукати вітру в полю. А на морю зрештою годі було тяжким великим ґалєрам Турків мірятись з малими, ле-

генькими козацькими чайками, що мов оси нападали на турецькі кораблі.

Такими походами на Чорне море мішали козаки вести торговлю Польщі з Турцією. Тоді Польща намагається приборкати Запоріжжа. Вона напівдні тодішньої України будує кріпости, в котрих встановляє свої залоги. Нарешті в 1572 році король Зиґмунд Авґуст призначив над козаками старшого суддю, котрий в свою чергу підлягав коронному гетьманові, себ-то командуючому польськими військами. Ізза цього й вийшли перші спори Запорожців з Польщею. До тепер вони Польщі не рухали, але коли їм Польща почала збороняти промишляти, козацькі ватажки почали боротьбу з польськими панами.

— А за що ж боролися Запорожці з Поляками, коли ти кажеш що їхня старшина була також з панів? — здивовано спитав Степан.

— Так, козацька старшина була з панів, але була й з підпанків, бувало нераз що і з простих. Та козацька старшина бажала все порівнятися з польськими панами, з другого боку, вона ніяк не могла погодитися з тими рукавицями, в котрі їх стискала шляхта, забороняючи козакам промишляти на Турках. Тому весь час скілько не було повстань козаків, всі вони йшли

за одно: з одного боку здобути прав старшині та міщанам свободи козацького промислу, а з другого вписання всіх Запорожців в реєстр.

— А яких же то собі прав набували міщане?

— Я вже раніш казав, що польські поміщики захопили в свої руки промисловість і торговлю. Міщанам же було заборонено вести закордонну торговлю, а щоб вони об'єднані не захопили в свої руки внутрішньої торговлі, тому їм було заборонено орґанізуватися в будь які господарські орґанізації; тому то міщанство в козацькій добі так ішло за Запорожцями.

— Це вже зрозуміли, — промовив Андрій, — а тепер ти нам скажи, що то за реєстр, що туди так рвалися козаки.

— Записатися в реєстр, тоді було поступити на службу до польського короля. Товпилися туди козаки тому, що кожний, хто записався у реєстр, то одержав землю, мав право вести своє господарство і звільнявся від податків та барщини. Реєстрові козаки дуже багатіли і відріжнялися від простого люду — посполітих. Коли ж польські пани захоплювали все більше землі, то бувало, що пан захоплював землі реєстрових козаків. Ці вступали в суперечки і наробивши якогось бешкету, тікали на

Січ. Там входили в порозуміння з козацькою старшиною, підбурювали черн і вели повстання проти Поляків. Одним із таких повстань українського козацтва проти польських панів було повстання Кошинського 1590 року. Це повстання було не довго. Провадили його, головним чином, старшини. Добивались старшини виборчого суда, себто, щоб судді не настановлялися з гори польським урядом, а щоб їх козацька старшина вибірала зпоміж себе, так як і польська шляхта. Оце було саме головне для старшини, про кріпаків же вони й не турбувалися.

— А як же кріпаки дивилися на тих повстанців? — запитав Степан.

— Це було, кажу, одно з перших козацьких повстань. Селянство не було зворушено, а тому повстання закінчилося поодинокими сутичками межи українськими старшинами і польськими панами.

— А що то було за повстання Наливайка?

— Зараз буду говорити і про нього. Це повстання двох отаманів Наливайка та Лободи. Воно не обмежилося поодинокими сутичками й захопило в собі багато й селянства.

— Чи правда то, що я читав в якійсь книж-

ці, ніби тоді повстали віру рятувати? — запитав Андрій.

— Ви не всяким книжкам вірте! Бо книжки не бог дав, а пишуть люде, кожний на свою руку. Візьмемо наприклад: кожний із вас памятає що обіцяли українські панки, коли йшли з Німцями в 1918 році на Україну. Писали, що буде вільна Україна, земля народові, а дали вони?

— Еге дали! — обізвався дядько Омелько, — на самого Маковія вигнали косить панську пшеницю, тоді як дома своя сипеться!

— Та вам ще нічого! — обізвався один з бувших повстанців, — а мені такого всипали, що й зараз як на негоду, то всі кости ломить.

— От бачите! А десь сидить якийсь панок та пише книжку, в котрій скаже, що гетьманці чи петлюрівці боролися за вільну Україну та весь люд український. Отак само і тоді. Боролися старшини за свої права, а селянам очі затуляли вірою.

— От памятаю я добре Петлюру, як робив в 1920 році Україну. Гетьман навіз колись московських князів, а Петлюра тепер польських ґрафів і лицарів, що до нашого брата знали одно слово: хам. Вониж всю худібку забрали в мого вітчима, — говорив малий Мирон, — та

ще й промовляли, давай хлопче все, а то Україну випишемо таку на плечах, що й не донесеш.

— А що то була за унія, про котру я читав в одній історії в школі? — запитав Степан.

— Слово "унія" — це спілка. Таку спілку зробили українські церковні владики з католицькою церквою в 1594 році.

— А що примусило українських пастирів злучитися з польськими ксьондзами? Чи не якийсь інтерес? Попи люблять дуже інтереси, — промовив знова дядько Омелько, — за яйця і курку до неба готові впустити!

— От з цим, дядьку, і я з вами погоджуюся, — підхопив Микола, — попівська порода така вже! Така вона зараз, така і тоді була! Мене питали про унію, та про те, що примусило українських владик піти в унію. Зараз про це буду говорити! Православна віра, котра ще й досі животіє по глухих селах межи старими людьми, зайшла до нас на Україну з Греції з Царгороду.

— Хіба тільки старі вірують? — запитала одна дівчина, — адже до церкви ходять і молоді хлопці і дівчата!

— Та хіба молодь іде до церкви молитися, — обізвався Андрій, — вона збирається туди, щоби побачитися. Зайди до церкви коли не-

будь, чи хоч одна дівчина або хлопець молиться? Угли підпирають та переморгуються.

— Ось самі бачите, що віра вже відмирає. Так це тепер під час революції, люде побачили, що їх попи дурять тай не вірять. За козацької доби коли люде були темні, не читали, ані книжок ані ґазет, — тоді було инакше. Попи тоді мали великий вплив на селянство. Але ми підемо далі про унію. По скільки релігія була перенесена на Україну з Царгороду, то її вищим церковним владикою був патріарх царгородський. Коли на Україну треба було наставляти митрополита, то такий настановлявся тільки патріархом царгородським. Такий звичай йшов від Володимира і до цієї пори, про котру зараз говоримо. Коли Україна злучилася з Польщею, тоді заведений звичай падає. А падає він ось чому. В 1493 році Турки нахлинули на Византію і забрали Царгород. З упадком Царгороду впало значіння і патріарха.

— Хіба Турки вбивали християн? — запитав Андрій. — Вони-ж не забороняли їм вірувати в Христа?

— Віра, а правдивіш жреці кожної віри, попи, завжди туляться до державної влади. Церква без держави жити не може. Вона завжди допомагаючи державі користувалася сама

допомогою держави. Коли ж впала Византійська держава, а за нею і влада патріарха, тоді православна церква на Україні залишається без голови. Тому то верховні українські владики запобігають собі ласки у короля і папи римського. Вони намагаються прилучитися до католицизму.

— Якіж були головні причини, що примусили українських владик злучитися з католиками? — запитав Степан.

— Одною з головних причин, що примусило до злуки, це бажання удержати владу над людом, що стояв за православну віру.

— Хіба православні повставали проти своїх владик? — спитав Андрій.

— Ні, повстання зпершу не було, а була лише боротьба межи владиками і брацтвами. Про брацтва я хіба вам не говорив? Коли польська шляхта захопила в свої руки промисловість і торговлю, вона обмежила права міщан. Їм було заборонено робити будь які торгові або промислові спілки. Але одна орґанізація була їм дозволена, це — духовні брацтва, що обєднували міщан. З першу ці брацтва не мали великого значіння, а потім вони стали об'єднувати весь елємент, що стояв проти дворянської держави. Коли впав Царгород і епископи стали

призначатися по вказівці шляхти та короля і ці духовники прагнули до злуки з католицькою церквою, тоді межи брацтвами і владиками починаєся ворожнеча.

— З бігом часу ворожнеча побільшується. Особливо ворожнеча поширилась тоді, коли приїзджаючі за грішми царгородські патріархи грошей від владик не одержують, а в наслідок цього підіймають проти владик брацтва. Патріархи передають анахтемі владик, владики знову тих братчиків, що від їх відколювалися. Ця ворожнеча і привела до унії.

— Але брацтва були в містах, а ти казав що від Наливайка начинають повставати за оборону віри селяне! Коли це так, то чому селяне так стояли за віру? — запитав Омелько.

— Зараз дядьку відповім. Крім того, щоби через державу приборкати брацтва, українські владики йшли на унію з Поляками ще і тому, щоби вдержати собі ті великі багацтва, котрі вони одержували від манастирів та церков.

— А хіба на їхні доходи хто посягав?

— Так! Польське панство, що розвило в собі підчас торговлі попит на гроші стало дивитися на все як на засіб здобутку грошей. Коли воно побачило, що церква дає великі доходи,

панство начинає заводити налоги на церкви та манастирі.

— Для цього пан здає церкву чи манастир в аренду. Він постановляє свого контрольора над ними і через нього бере гроші, що тоді зносили по копійці на свічечку та кидали попови, щоб гріхи замолив.

— Ось ти казав, що церкви пани здавали в аренду — промовив дядько Омелько, — а чи правда то, що Жиди тоді брали церкву і не дозволяли там без плати ні хрестити, ні вінчати?

— Так, арендарі брали гроші, але крім арендарів Жидів були арендарами і дрібні шляхтичі. Але оскілько безпосереднім членом, що забирав попівські доходи, був арендар, тому то люде не бачили, що за спиною арендара стояв пан, а підчас кожного повстання били і мордували головним чином арендарів. Звідціль і повстала та велика ненависть до Жидів, котру попи підтримували в людях до останнього часу.

— А як же попи дивилися на це арендаторство, — запитав Андрій — це-ж вибивало з рук попів кусок хліба?

— А як ви думаєте попи дивляться на тих, хто вменшає їхній дохід? — поставив питання Микола.

— Так як і тоді, — підхопив дядько Омелько — в нас коли Радянська влада відділила церкву від держави, так покійний піп Андрій з туги вмер!

— А в Микольській, підхопив Степан, коли прийшли денікінці то піп надів рушницю та пішов за пристава у карательний отряд.

— А як виступали білі, скілько було попів? Самі в рясах, на грудях хрест, а за плечима рушниця! — додав Андрій.

— Отак само відгукнулися попи і тоді. Тілько тепер попи держалися одного фронту, а тоді вони розкололися. Верховні пастирі пішли до польської держави та цілували черевики у папи римського. "Менша братія", — як тепер кажуть "пішла в опозицію". Зпершу вони боролися поміж собою на словах. Потім коли верховні владики маючи за своєю спиною державну владу з військом почали творити насильства, скидаючи менших з тепленьких посад, тоді ці менші братчики вкупі з мійськими брацтвами запобігають ласки у Запорожців. Багато з них втікало на Запоріжжа. А підчас повстання Наливайка брат його, піп Демян, мріяв зробитись владикою України.

— А ти й не доказав нам про Лободу та На-

ливайка, — пригадав Степан, — як же закінчилося їх повстання?

— Повстання їхнє не вдалося і закінчилося побідою Поляків. Наливайко прийшовши на волости, почав конфіскувати та грабувати з козаками майна польських маґнатів та уніятів та з другим ватажком повстання, Лободою, посварився. Тимчасом шляхта під командою Жулковського збирає сили і наносить їм пораження.

— А чому ж козаки не злучилися докупи та не розбили Поляків? — спитав Андрій.

— Вони не тілько не злучилися, але навпаки, Наливайко побачивши, що йому не встояти проти Поляків, просить у шляхти мира. Він згоджується з унією, і з панщиною, а просить, щоб його пани помилували та наставили гетьманом над Україною.

— От продажня шкура! — зі злістю промовив дядько Омелько — а Лобода як? Чи й той впав ниць перед панами?

— А так, дядьку, Лобода, зачувши про це, і собі пише листа до шляхти й називає Наливайка негарним, свавільним чоловіком, і сам проситься під польську державу, обіцюючи завести панщину.

— Тьфу! — плюнув зі зла дядько Омелько — з такими козаками!

— От бач, промовив Степан, — тепер і плюєте, а раніш було збираєте хлопців та як почнете хвалитися: "Он як, колись було на Україні! І вільні люде, і шовкові жупани!" Ось ваші гетьмани які!

— А чомуж козаки, побачивши, що їх одурено, не покинули Лободу та Наливайка і не скинули їх? Вониж могли і настановити собі инших проводарів — спитав Андрій.

Повстанці селяне не знали, що жадали Наливайко та Лобода зі старшиною, та думали, що боряться дійсно за свої інтереси та за віру православну.

— Воно й тоді нашого брата обдурювали! — вставив своє слово охочий до балачки дядько Омелько, — ми думали, що тілько нас дурили!

— Щож, а чи удалося хоч одному гетьманувати? — спитав Степан.

— Ні! Польські пани діставши в руки Наливайка і Лободу, страшенно їх покарали.

— "Катюзі по заслузі!" — забурмотів знову дядько Омелько.

Щож козаки більше не повстали? — почулось питання.

— Де там не повстали? Я вже казав, що з кожним приходом польських військ на Україну все більше втікачів втікало на Запоріжжа,

що раз більше наставала панщина. Ватажками всіх повстань є козацькі старшини, котрі злучившися з православним духовенством, згодом намагаються утворити своє українське королівство з гетьманом на чолі, щоб панувати, як польські пани.

— Та заки це сталося, Польща намагається обмежити реєстр козаків. Старшинаж добивається побільшення. І це побільшення поволі робиться. Особливо під час повстань. Та всіх козаків годі було записати. Так приміром 1625 р. записано було всіх шість тисяч.

— І щож козаки погодилися з цим? — запитав Степан, — адже козаків було більше, аніж шість тисяч!

— Старшини записували у реєстр тільки того, хто їм був до вподоби: звичайно це були міщане та дрібна шляхта, як і самі старшини. Рештаж козаків сунула на Запоріжжа, де занималася своїм промислом. Тоді Польща, щоби припинити дальший наплив козаків на Січ, ставить на Дніпрі кріпость Кодак. Тут поставлена була частина польських військ, котрі повинні ловити втікачів. Також по всій Україні стояли польські залоги. Та не довго було спокійно на Україні. Козаки в 1630 р. повстали під проводом Івана Чорного і рушили знов із За-

поріжжа на волости. Після поодиноких сутичок козаки нежданно напали на польський обоз і по великій бійці заволоділи ним. Розбивши таким чином Конецьпольського (командуючого польською армією) вони поспішили зробити договір, по котрому знов верхи козацтва, старшини, приписалися до реєстру.

— А в той час були реєстрові козаки у Поляків? — спитав Андрій.

— Були і вкупі з панами вони подавлювали повстання. Отут то ви бачите, що була за оборона віри та інтересів трудячого люду. В той час коли селянство конало в кріпацтві, і знівечене неволею повставало, кучка старшин, що була на чолі тих повстань, робила зраду.

— Ось ти говориш про повстання козаків, а скажи що то було за повстання Павлюка? Я десь читав про нього та забув, — запитав Петро.

— Козацьких повстань всіх було багато, а я говорю лише про головні. Коли вже вам хочеться знати про Павлюка, то розкажу і про нього дещо. Але було ще одно повстання перед повстанням Павлюка. Це повстання Сулими. Козацька старшина в боротьбі за владу була до того підла, що стояло польським панам спинути межи них грішми, як вони враз видали Полякам Сулиму на смерть. Цікаво при цьо-

му, що відсилаючи панам Сулиму, вони в грамоті писали, щоби за це їм було дано більше шляхотних прав.

— От тобі й на! — гукнув дядько Омелько, деж тут лицарська честь, про котру так писали в книжках! Як же це? Свого брата тай видали на заріз як барана? Оце так козацтво!

— По смерти Сулими повстання піднімав Павлюк, але і його доля була така як Сулими. Реєстрові козаки йому зрадили і видали шляхті на кару. Мало того, тепер реєстрові козаки зобовязалися подавити повстання по всій Україні, навіть на Січі.

— Та як же це? — з жалем запитав дядько Омелько, — брат на брата? Щож примусило реєстровців йти на таке злочинство?

— А це, дядьку, було просто. Реєстрові козаки мали хуторі, мали землі, тягнули великі бариші зі згоди з панами і ще й одержували платню та здобували собі права, нарівні зі шляхтою, а Запорожці перешкаджали їм панувати, піднімаючи проти них нарід і тих, що не вписані в реєстр. Для того і зробилася ворожнеча між Запорожцями і реєстровцями.

— А чому ти не сказав нічого більше про гетьмана Сагайдачного, що проміняв жінку на тютюн та люльку? — спитав хтось з гурту.

Заговорився та й забув про головного ватажка козаків з тих часів, — відповів усміхаючися Микола. Сагайдачний був гетьманом від 1614 р. і був славним тим, що не тільки жінку, але й честь продав панам за добру службу. Він весь час стояв на службі польських панів, помагав їм воювати Турків, Москву, за добрі гроші і душив всяку свободу народу, обстоюючи тільки привілеї старшин, та надоїв так, що Запоріжжа навіть скинуло його, і він гетьманував тільки над реєстровими.

— А що після того сталося зі Запоріжжам? — запитав Степан, — воно не загинуло, бо я читав, що воно аж при Катерині впало?

— Так, Степане! На якийсь час Запоріжжа затихло, але потім знову заворушилось. Його старшини почали думати, як би то й собі стати на службу, як реєстровці. Але склалися випадки, котрі помішали їхнім плянам.

— Значить Запорожці таки не пішли на службу до панів, як реєстровці, — весело спитав дядько, — а пішли з народом за одно?

— Ні, дядьку, Запорожці не пішли, ані до панів, ані за одно з народом! Я ще раніш казав, що серед козацької старшини повстала думка збудувати власне королівство. Коли-ж реєстровці підросли та вбилися в піря, серед

них зародилася думка вигнати панів з України, а самим панувати над кріпаками.

— Навчалися, значить у панів, підніжки панські! — бовкнув дядько Омелько.

— Так дядьку! Реєстровці дуже гналися за шляхецтвом. Вони все своє життя пристосовували до панського. Всі панські звичаї переймали від польських панів!

— Ах стерви! — бідкався дядько Омелько, — отак же і в нас було раніш! Пригадую — наша інтеліґенція! Що подивишся — гнида, а теж брат у пани товпилися!

— А скільки їх погинуло із за того на службі у панства! — зауважив Степан.

— А потім, як прийшла революція вони при допомозі Німців та Поляків почали нищити свою Україну — зауважив Петро.

— Годі вже вам лаяти інтеліґенцію, вона вже кається, що більше не буде — перервав їх сміючися Микола. Підемо далі. Колиж ото реєстровці почули за собою силу, та побачили, що за ними підуть і міста, котрим польська шляхта не давала розвиватися, та ще й кріпаки, яким пани теж дошкулювали, вони лучаться з Запоріжжам і Татарами і роблять велике повстання під проводом запанілого старшини реєстровця Хмельницького.

— А коли це було? — почулось запитання.

— Це було в 1648 році. Але про це ми поговоримо в другий раз. Нині ми закінчимо на цім!

— Ти скажи мені ще одно — спитав дядько Омелько — в чім же була зрада козаків народові в цьому повстанні?

— А в тім дядьку, що тепер козаки привели собі на поміч Татар на Україну, дозволили їм грабити народ, забирати худобу, дівчат. Це все давали вони Татарам щоб ті допомогли їм панів бити. Мужикам же пообіцяли волю. Але коли панів було вигнано, на місце панів засіла старшина і нарід ще гіршу робив панщину, як за панів.

— Це щось похоже на нашого Петлюру, що приводив шляхту робити Україну, та йому не повезло так, як Хмельницькому — обізвався хтось з гурту.

— Зрозумів я все тепер — заговорив дядько Омелько, а то було иноді читаєш свою книжку, оту знаєш Андрію, що ти в мене брав! І як ото читаєш про тих козаків, таж иноді аж слези котяться, що я не козак. А бувало колись, як була та нещасниця сивуха, та випєш чарку, другу, і вже здається тобі що ти сам Бульба.

— Ха-ха-ха! — зареготався Степан, — я пригадую як дядько пяні ідуть було по вулиці із засученими рукавами і першого хто попадеться під руки, били по підбіччу.

— Ну, гаразд — заговорив Петро — коли ти кажеш, що козаки не були з народом, а були окремим станом, що добивався тільки собі привілеїв, то чому в народніх піснях і оповіданнях козаки такими виводяться?

— Це дуже просто! Бо поняття "козак", то було поняття спершу волі особистої незалежности. Але потім, коли в них розвинулася старшина, коли козаки виборолп собі Україну за Хмельницького, коли завели нове козацьке панство, тоді народ звернувся проти них. В піснях того часу співається вже про дуків-срібляників, за гетьманщину, що була гірше панщини. А чи ви не читали Кобзаря Шевченка? — Так він називає старшину козацьку рабами, варшавським сміттям, підніжками Москви. Хмельницького же називає собачим сином, що віддав Україну в нову неволю. Вся річ бачте в тім, що народ був темний та йшов з козаками, гадаючи дістати свободу. Та лише тоді переконався, що це є обман, коли козацтво запрягло його в нове ярмо, коли воно дозволило Татарам грабувати нарід, а нарешті завело панщину. Та про

це вже другим разом докладніще поговоримо. Тоді подивимося як козаки шукали помочі в Москві проти своїх земляків, котрі бралися звільнити з під одного ярма, щоб надіти инше, своє рідне.

— Я все тепер розумію — заговорив Андрій.

— Бач, чого так розписують про самостійну Україну і нагадують козаків! — додав Степан.

— Вони хочуть нас так манити, як манили гетьмани своїми універсалами нарід, щоб на його плечах вийти в гору, щоб чужими руками вигрібати печену картоплю з жару, — але не повіримо тепер обманщикам, — загомонів Петро.

— От спасибі тобі Миколо, що виявив нам це, а то нераз було бєш головою і думаєш: як то гарно було колись! — говорив дядько Омелько, — аж воно було гарно, та не нам! Наш брат, виходить, як тоді був в ярмі так і оставався далі пригинаючися ще низше. Тілько тепер прийшов час розігнути спину власними руками. А цю свиноту, що блукає з китицею по лісах, треба гнати геть. Вся надія на Радянську владу, бо тілько вона дає змогу народові рішати про себе, а не якісь підпанки пройдисвіти, що шукають наживи. Велика дяка тобі Миколо, що я прозрів на старість. Та краще пізно як ніколи!

— Хлопці, а тепер щось заспіваємо, у вас нівроку гарні голоси, — промовив Микола.

— Гаразд, співаймо, і я буду потягати з вами — сказав дядько Омелько, — та що будемо співати?

— Давайте "Ой у лісі при дорозі зазуля кувала"!

— Ні, давайте "Комара"!

— Може краще "Заповіт"?

— "Заповіт! Заповіт"! — загули голоси. — Деякі стали вже й підтягати. І гучно пішли слова Шевченка взиваючи до кровавої розплати з панами, розірвать довговічні кайдани і кровю окупити волю України, запротореної своїми і чужими пявками.

— А знаєте ви "Інтернаціонал", цю пісню визволення рабів всього світу проти своїх гнобителів? — спитав Микола.

— Знаємо, знаємо! Давайте тепер "Інтернаціонал"! Знова знялися голоси, мішаючися у дивну гармонію. Здавалося, що до голосів хлопців і дівчат, долучуються з під землі стони замучених довговічною неволею предків, плач жінок на панщині; крик заведених націй попередних поколінь і зливаються в одну могутню пісню побіди повставших рабів. А на цій див-

ній гармонії звучав голос дядька Омелька як призив до бою, немов вказуючи молодому поколінню:

"Чуєш сурми заграли! Час розплати настав!
В Інтернаціоналі добудем людських прав"!

КОЖДИЙ

робітник і фармер повинен читати передовсім робітничі часописі!

Чому?

Бо робітничий часопис обговорює кожду подію в краю і в світі лише зі становища інтересів робочого люду.

Одиноким робітничим часописом в Канаді є

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ"

що виходить в Вінніпеґу два рази на тиждень і коштує лише $4.00 на рік.

Хто читає "УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ", виробляє собі суцільний світогляд і може осудити кожду подію в суспільнім життю.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" виступають проти кождого лайдацтва поповнюваного на робочім народі.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" доносять про робітничий рух в цілім світі, про боротьбу робітничої кляси.

Хто хоче знати, як свідомі робітники думають про суспільні події, хто хоче навчитися соціялістичної науки, нехай читає передовсім "УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ".

Адреса:

"UKRAINIAN LABOR NEWS"
Cor. Pritchard & McGregor Sts.,
Winnipeg, Man.